

VERGİLEMENİN KURAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Mustafa Durmuş¹

ÖZET

Vergilerin ve vergileme kuramlarının tarihi, devletlerin tarihi kadar eskidir. M.Ö. 10. yüzyıldan itibaren tarımsal ekonomik artığın ve sonrasında sosyal sınıfların ortaya çıkışlarıyla birlikte devlet benzeri yapılar da ortaya çıkmış ve zamanla bu yapılar bugünün kalıcı devlet örgütlenmelerine dönüşmüştür. Devletlerin işlevlerini yerine getirebilmesi için ise öncelikle kalıcı finansman temini gerekli olmuş ve böylece tarihte vergilerin ilk işlevi olan gelir yaratma işlevi ortaya çıkmıştır. Ekonomilerin giderek büyümesi ve beraberinde doğan ekonomik ve sosyal sorunlar; özellikle de kapitalizmin ortaya çıkışından itibaren, vergilemenin gelir yaratma dışı işlevlerinin de doğmasını sağlamıştır. Devletlerin ekonomik, sosyal ve politik amaçlarla ekonomiye müdahale ihtiyaçları arttıkça bu işlevler de genişlemiştir. Bir ana akım ideoloji olarak ana akım vergileme kuramları meseleye hem bu iki işlev hem de devletin içine düştüğü mali kriz perspektifinden yaklaşırken, Marksist yaklaşımlar vergilemeyi sınıf mücadelesi, emek sömürsü ve sermaye birikim aracı olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda sömürgecilik döneminde dolaysız vergileri bir sömürgeleştirme aracı olarak ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu maliyesi, Vergileme, Vergileme Sosyolojisi, Marksizm

Jel Kodları: H20, H21, B52, B51

1. GİRİŞ

18. yüzyılın ünlü mucit, diplomat ve politikacılarından Benjamin Franklin dünyada iki şeyin değiştirilemez gerçek olduğunu söylemiştir: Ölüm ve vergiler. Ancak antropolojik araştırmalar, ölüm olgusunun yaşamın ortaya çıkışına yani yaklaşık 3,5 milyar yıl öncesine kadar uzandığını; insansıların ise 7 milyon yıldır var olduğunu gösteriyor. Buna karşılık yazılı tarih, vergileri sadece 2.500 yıl öncesine kadar götürebiliyor (Murhpy, 2015, s.13-14). Yani bir olgu olarak vergileme insan yaşamının çok küçük bir kısmında mevcuttur.

Kapitalizmin en vahşi versiyonlarından olan ve 1980'lerden beri içinden geçmekte olduğumuz neo-liberal dönemdeki vergi sistemleri ise açık bir biçimde yoksul emekçi sınıfların ve ezilen kimliklerin düşmanına, buna karşılık zengin kapitalist sınıfların ve egemen kimliklerin koruyucusuna dönüşmüş durumdadır.

Bu çalışmada vergilendirme, tarihsel olarak var oldukları dönemin maddi koşullarına ve bu koşullardaki egemen iktisat ve siyaset teorileri ve yaklaşımlarıyla bağlantılı bir şekilde ele alınmaktadır. Vergileme teorilerinin Antik Çağ'dan günümüz neo-liberal kapitalizmine kadar geçirdiği dönüşümü incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, vergilemenin yalnızca kamu gelirleri yaratmaya yönelik teknik bir mali araç olmadığını; aynı zamanda egemen ekonomik sistemler, siyasal rejimler ve güç ilişkileri tarafından şekillendirilen sınıfsal, siyasal ve ideolojik bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede çalışma, ana akım vergileme teorilerini vergi sosyolojisi ve Marksist yaklaşımlarla birlikte eleştirel biçimde değerlendirmektedir.

¹ Sorumlu Yazar, Prof. Dr. Tez Koop-İş Sendikası, Ankara, mdurmus56@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9628-3433

Çalışmanın bir diğer amacı ise Marx ve Engels’in vergilemeye ilişkin büyük ölçüde ihmal edilmiş görüşlerini yeniden değerlendirmektir. Marksist literatürde vergiler çoğu zaman yalnızca devletin el koyduğu artı değer olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu çalışma, vergilemenin kapitalist toplumsal ilişkiler içinde çok daha merkezi bir yere sahip olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle vergileme; sınıf mücadelesi, emek sömürüsü, sömürgeci birikim ve kapitalist tahakkümün yeniden üretiminin araçlarından biri olarak ele alınmaktadır.

Bu çerçevede birinci bölümde; “vergilemenin iktisadi etkileri bağlamında ana akım vergileme yaklaşımları” incelenmektedir. Bu etkiler asıl olarak vergilemenin “gelir yaratma” ve “gelir yaratma ötesi” işlevleri bağlamında analiz edilmektedir. Bu bölümün ilk kısmında Antik Yunan’dan başlayarak hayata geçirilen bazı temel vergiler ve bu vergilere ilişkin ana akım maliye disiplini yer alan kuramlara ve yaklaşımlara yer verilmektedir. İkinci kısmında ise “gelir yaratma ötesi” işlevler örneklendirilmekte ve bunu açıklayan ana akımın çeşitli kanatlarından kuramlara yer verilmektedir. İkinci bölümde vergi sosyolojisi bağlamında vergileme ideolojileri yer almaktadır. Bu bölümün ilk kısmında vergilemeyi kapitalist devletin mali krizi ile ilişkilendiren yaklaşımlar, ikinci kısmında ise vergilemede sosyalist yaklaşımlar ve Marksist kuram değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak çalışma, vergilemenin teknik ve tarafsız bir mali araç olarak görülemeyeceğini; aksine sınıf ilişkileri, devlet gücü ve kapitalist birikim süreçleriyle doğrudan bağlantılı tarihsel ve siyasal bir kurum olduğunu ileri sürmektedir. Bu yönüyle çalışma, ana akım kamu maliyesi yaklaşımlarına eleştirel ve disiplinlerarası bir alternatif sunmaktadır.

2. VERGİLEMENİN İKTİSADİ ETKİLERİ BAĞLAMINDA ANA AKIM VERGİLEME KURAMLARI

Vergilemenin iktisadi etkileri denildiğinde; genelde dar anlamda, mikro iktisadi etkiler kast edilmekte ve bu etkiler neo-klasik mikro iktisat teorisi kapsamında ele alınmaktadır. Geniş anlamda vergilemenin etkileri denildiğinde ise vergilerin toplumsal sınıflar ve kesimlerin ilişkileri üzerindeki etkileri ve bunların neden olduğu sonuçlar anlaşılmaktadır. Buna, makroekonomik dengedeki değişikliklerin meydana getirdiği olası sonuçlar da dâhildir. Kuşkusuz geniş anlamda vergilemenin etkileri ekonomi alanının dışına taşmakta ve politik etkilere de neden olmaktadır.

Nitekim Magna Carta (1215), kısmen de olsa, monarşinin vergilendirme yetkisini keyfi biçimde kullanmasına karşı soyluların bu yetkiyi sınırlandırma ve kendi denetimlerinde tutma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihte Jack Cade’in isyanından Fransız Devrimi’ne kadar pek çok politik huzursuzluğun kaynağını vergileme hususu oluşturmuştur. ABD’nin bağımsızlığı aynı nedenlere atfedilebilecek bir durumdur. İşin gerçeği tarih vergileme anlamında yazılabilseydi hükümet olma biçimleri ile vergileme biçimlerinin ne denli yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşılabilirdi. Romalılar vergilemeyi kölelik işareti (nota captivitatis) olarak değerlendirmişlerdir. A. Smith ise bunun köleliğin değil özgürlüğün bir timsali olduğunu ileri sürmüştür. 18. yüzyılda Fransızların da bu fikri benimsedikleri Montesquieu’nun şu sözü ile daha iyi anlaşılabilir: “Özgürlük ne denli geniş olursa vergileme imkânı da o denli büyük olur/on peut lever les tributs plus forts en proportion de /a liberte; on est force de les moderer en mesure que la servitude augmente.” Robespierre ise vergilemede muafiyet olgusuna, özgür bir insanı aşağıladığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır (Seligman, 1923).

Diğer yandan, tarihsel olarak, vergilemeye başvurma ilk nedeni devleti yönetenlere mali kaynak sağlamak olmuştur. Nitekim, herhangi birine “devlet neden vergi alır” sorusu

sorulduğunda, yanıtı çok büyük bir olasılıkla “gelir sağlamak içindir” şeklinde olacaktır. Çünkü vergileme kamuca sunulan mal ve hizmetlerin ya da kamusal faaliyetlerin temel finansman aracı olarak bilincimize yerleşmiştir. Yani, devlet vermeden önce almalıdır. Ekonomideki kaynaklar sınırsız olmadığı için de kamusal harcamalardaki artışlar özel harcamaların kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bir başka deyimle vergileme, kaynakları özel sektörden kamu sektörüne aktarmanın yollarından biridir.

Kaynak transferi için vergileme yegâne yol değildir (Brown, Jackson, 1990, s.298). Örneğin, devlet merkez bankası eliyle para arzını kontrol edebilen ve para basma yetkisine sahip olan tek otorite olduğundan, bu ihtiyacını gidermek için para basabilir. Ve/veya sunduğu hizmetleri harçlar yoluyla ücretlendirebilir ya da borçlanma yoluyla finanse edebilir. Para basma yolu yüzyıllar boyunca defalarca denenmiş bir yol olsa da enflasyona neden olduğu için günümüzde pek benimsenmemektedir.

Diğer bir yol, kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlandırılmasıdır. Ancak tüketimde rakip olmama ve/veya tüketimden mahrum bırakılamama gibi niteliklere sahip bulunduklarından, bazı mal ve hizmetlerin fiyatlandırılması imkânsızdır ya da çok zordur (Samuelson, 1954, s.387-389; Samuelson, 1955, s.350-356).

Son olarak, iç ve dış borçlanma da bir kamu geliri yaratma biçimidir. Ancak her şeyden önce borçlanma gönüllüdür (istisnai zorunlu borçlanma hariç), anapara ve faiz ödemesi garantisi verilmesini gerektirir. Keza hem iç hem de dış borçlanmanın bir sınırı vardır.

Özetle, kabaca dörde ayrılabilir kamu finansmanı biçimleri içinde enflasyona neden olmaksızın kamu harcamalarını finanse edebilmenin en sağlıklı biçimi vergilemedir. Yani vergilemenin tarihsel olarak ilk ortaya çıkış nedeni (enflasyona neden olmaksızın) kamusal mal ve hizmetleri finanse etmek için gelir sağlamak ihtiyacıdır (fiskalite). Ancak bu vergilemenin geleneksel rolüdür. 1930’lardan günümüze kadar kapitalist toplumlarda vergileme, gelir sağlama amacı dışında da çok sayıda işleve sahip olmuştur.

2.1. Gelir Yaratma İşlevi

Bir kamu finansmanı aracı olarak vergilemeye ilişkin teorik tartışmalar çok eskilere dayanmaktadır. Örneğin, A. Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinin beşinci kısmını bütünüyle kamu gelirlerine ayırmıştır. Burada dört vergileme ilkesini anlatmaktadır. Ricardo’nun Ekonomi Politik ve Vergileme İlkeleri kitabının onuncu bölümü vergileme konusundan oluşmaktadır. Ricardo bu eserinde vergilemenin genel etkilerinden başlayıp, belli vergilerin rant, kâr ve ücretler üzerindeki ekonomik etkilerini ele almıştır. J. S. Mill, İngiliz klasikleri döneminin sona erdiği yıllarda (1848’de) yazdığı Ekonomi Politiğin İlkeleri adlı kitabının yedinci bölümünü kamu finansmanına ayırmış ve genel vergileme ilkelerini, dolaylı- dolaysız vergi tasnifini ve farklı vergilerin kıyaslamalı etkilerini ve kamu borçlanmasını detaylı bir biçimde tartışmıştır. Yani hem Ricardo hem de Mill kamu maliyesinin harcamalar yönünden ziyade gelirler boyutuyla ilgilenmişlerdir.

MÖ yaklaşık 800 – 146 döneminde Antik Yunan’da vergileme olgusuna baktığımız zaman, Trotman-Dickinson, kamusal faaliyetlerin doğrudan zenginlerce finanse edildiğini yazmıştır. Ona göre, kiliselerde komünyon yani ekmek ve şarap takdisi ayini/duası (liturgy) onurlu bir kamu görevi olarak kabul edilirdi ve bu duayı ettiren kişi hem duanın organizasyonundan hem de bunun gerektirdiği maliyetlerin karşılanmasından sorumluydu. Ödeme miktarı önceden belirlenmez, bu harcamayı yapacak kişinin durumuna göre değişirdi. Öyle ki ihtiyaçtan daha fazlasını ödemek, finanse etmek çok onurlu bir iş olarak topluma ilan edilirdi. Böylece dini festivalleri, spor karşılaşmalarını, tiyatro eğlencelerini finanse etmekle başlayan bu komünyonlar daha sonrasında gemi yapıcılığı, yol bakımı, orduya mısır tedariki ve

askerlere kalacak yer temini konularının finansmanını da üstlenmişlerdi. Roma İmparatorları, Helenistik dönem uygulamalarını sürdürerek komünyonların kapsamını genişletmişler; örneğin rekabete konu olan işlerin sahiplerinden de bağış yapmalarını istemişlerdir.

Devletin giderek büyümesi ve faaliyetlerinin artması düzenli ve giderek artan gelir ihtiyacını ortaya çıkardığından, bu ihtiyaç giderek artan biçimde zorunlu tahsilâtlarla karşılanmış, bu da vergi sistemlerini ortaya çıkarmıştır.

Antik Yunan şehir devletleri ve imparatorluğun başvurduğu ilk vergiler, liman vergileri olmuştur. O dönemin koşullarında dış ticaretin hacmi dikkate alındığında bu vergilerin önemi daha iyi anlaşılabilir. Diğer bir vergi ise M.Ö. 191’de kâhinlerden gelecek ilgili kehanet/görüş almak isteyenlerin ödedikleri ‘Teleno’ adı verilen bir vergi olmuştur (Trotman-Dickinson, 1996, s.113)².

Roma İmparatorluğu kurulduğunda vergilendirme sistemi, mülkiyet, askerlik hizmeti ve savaşın gereklilikleriyle yakından bağlantılıydı. Roma yurttaşları, askeri yükümlülükler ve siyasi haklar kişinin mülkiyet derecesine bağlı olduğundan, servetlerine göre sınıflandırılıyorlardı. İşte bu yüzden nüfus sayımı çok önemli bir konumdaydı. Bu, sadece bir nüfus sayımı değil, yurttaşları sınıflandırmanın, rütbelerini belirlemenin ve kamu görevlerini tahsis etmenin de bir yolu olarak görülmekteydi.

Erken dönemlerin en önemli vergilerinden biri, ‘Tributum’ adı verilen genellikle askeri ihtiyaçlarla bağlantılı olan ve yurttaşlardan alınan doğrudan bir vergi olmuştur. Bu vergi, daha sonraki eyalet vergilerinde olduğu gibi her zaman kalıcı bir yıllık vergi olmamıştır. Bunun yerine, devlet tarafından savaş için fona ihtiyaç olduğunda sık sık tahsil edilen ve Roma yeterli ganimeti elde ettiğinde geri ödenen bir vergi ya da ödünç alma yöntemi olmuştur. Bu eski sistem, yurttaş askerlerin devlet için savaştığı ve daha varlıklı yurttaşların daha ağır yükleri üstlenmesinin beklendiği bir toplumu yansıtmaktadır. Ayrıca alım-satım ve dağıtım-nakliye işlerinden küçük çapta bir dolaylı verginin alındığı da bilinmektedir. Burada önemli olan Roma’da alınan bu vergilerin zorunluluk temelinde tahsil edilmesiydi (UNVR Roman History, 2026).

Bunun dışında “Duties” adı altında asıl olarak gıda, et, mısır yağı, at ve at arabaları üzerinden alınan ve limanlarda tahsil edilen bir vergi türü de söz konusuydu. Bu dönemde vergisini ödemeyen mükelleflerin Hazineye çıplak ya da ölü olarak teslim edildikleri iddia edilmektedir. Kısacası, savaşı ve ayrıca kilise ile sarayın giderlerini finanse etmek ve büyük imparatorluğu yönetmek için düzenli gelire ihtiyaç duyulmaktaydı.

Uygulamaya bakıldığında, vergilerin kalıcı gelir yaratma işlevinin devletlerin tarihi kadar eski olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir görüşe göre İncil’de, üretilen ürünün onda birinin (Tithe) yeniden bölüşüm ve kilisenin faaliyetlerinin finansmanı amacıyla, tüketilmeden bir kenara ayrılması gerektiği yazılıdır (Stiglitz, 2000, s.452).

İncil’de esas olarak iki tür vergiden söz edilmektedir: Tanrı’ya sosyal düzeni desteklemesi karşılığında ödenen Tithe ve dünyevi siyasal iktidara kamusal düzeni desteklemesi için ödenen Poll Tax. Hristiyan inancına göre İncil, Sezar’ın hakkının (Poll Tax) Sezar’a verilmesi ve Tanrı’nın hakkının da (Tithe) Tanrı’ya verilmesi gerektiğini emretmektedir. Yani Tithe gönüllü bir vergi değil, Hristiyanların Tanrı’ya vermek zorunda oldukları ve

² Bu döneme ait vergilerle ilgili geniş bilgi için bkz: “A short history of taxation”, <https://newint.org/features/2008/10/01/tax-history>

yaratılışlarının karşılığı olan, toprak üzerinden değil, yaratılmış insan üzerinden alınan bir vergidir (<https://www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/Tax-Taxing>).

Roma'nın Avrupa'da gerilemeye başladığı dönemde din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak son derece zor olduğundan, zaman zaman dini kurumlar maddi dünyadaki politik güçlere karşı çıkmışlar, hatta onlardan daha güçlü hale gelmişlerdir. Kilise elde ettiği bu gücü güvence altına almak için de halkı vergilendirme yoluna başvurmuştur: Hristiyanlar inananların üretimlerinin onda biri olan Tithe'nin genelde kiliseye aynı ürün olarak verilmesini benimsemişlerdir. Toplanan Tithe öyle boyutlara ulaşmıştır ki normal kulübelerin boyutlarının çok üzerinde Tithe kulübeleri inşa edilmek zorunda kalmıştır.

Bir zamanlar Hristiyanlık uygarlığının sosyal dokusu bu vergi ile desteklenmiş ve özel Hristiyanlık eğitiminden, hastanelere, öksüzler yurduna kadar her türlü hizmet, Hz. İsa adına bu vergi ile finanse edilmiştir. Bu nedenle de Tithe'nin yasal olarak ödenmesini sağlamak için yüzyıllar boyunca devletler yasal düzenlemelere gitmişlerdir.

Bizans İmparatorluğu'nun en hızlı döneminde imparatorluk oldukça karmaşık bir vergileme sistemine sahipti. Vergiler, bireylerin sahip oldukları servet düzeyine göre belirlenmekteydi (Trotman-Dickinson, 1996, s.114). Reel servet (toprak) üzerinden alınan vergiler Orta Çağ Avrupa'sının önemli gelir kaynağı olmuştur. Fransa'da 'Hearth Tax', Almanya'da 'Vermögenssteuer' (emlak üzerinden alınan bu vergi 1997 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir), 18. yüzyılda İngiltere'de 'Window Tax' (Pencere Vergisi – servetin karinesi olarak binaların/konutların pencere sayısı dikkate alınmaktaydı) ve Hindistan'da hem Moğol hem de İngiliz sömürgeciler dönemindeki 'Land Tax' (toprak/arazi vergisi) servet vergilerinin en temel örneklerini oluşturmaktadır (Seligman, 1890).

Arazi vergisi ile ilgili en başarılı örneklerin başında; 1868-1912 yılları arasında Japonya'da uygulanan Meiji Restorasyonu dönemindeki arazi vergisi uygulaması gelmektedir. Feodalizmin tasfiye edildiği, ulusal birliğin ve güçlü bir Japon ulus devletinin kurulduğu 40 yıllık bir dönemi anlatan Meiji döneminde uygulanan arazi vergisi hem tarımda verimliliğin artmasında hem de devlet eliyle sanayileşmenin gerçekleştirilmesi için tarımdan sanayiye kaynak aktarılmasında temel rol oynamıştır. Bu dönem kamu gelirlerinin ortalama neredeyse üçte ikisini oluşturan arazi vergisi, Japon kalkınması ve özel sermaye birikimi aracılığıyla sanayileşmesinin temel finansman kaynağını oluşturmuştur (Bird, 1977).

Avrupa'da Orta Çağ'da bu tür vergiler alınırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda, çok sayıda geçici verginin yanı sıra, kalıcı vergiler; örfi vergiler (Tekâlif-i Örfiye) ve şer-i vergiler (Tekâlif-i Şeriye) adları altında iki biçimde alınıyordu.

Bunlardan sayıları 90'ı bulan örfi vergiler, Osmanlı Ordusunca ele geçirilen ülke ve bölgelerde eskiden de var olan ve yörenin örf ve adetlerine göre alınan vergilerdi. Şer-i vergiler ise İslam hukuku ve şeri kurallara göre, yani dini esaslara göre alınan vergilerdi. Bu vergiler, zekât gibi yıllanmış mallara sahip olanların, kendi ihtiyaçlarından fazla olan bir kısmını yıldan yıla ihtiyaç sahiplerine vermesinden ibaret olan ve 'Sevaim', 'Nukut', 'Aruz ve Aşır', 'Rikaz ve Hariç' olarak adlandırılan beş kısımdan oluşan bir vergi; 'Öşür' (Aşar) gibi Müslüman halkın mahsulünden alınan vergi (tam Öşür 1/10 oranında ve rai Öşür 1/20 oranında); 'Haraç' gibi ele geçirilen ülkelerdeki işlenen toprağın hukuki statüsüne göre, genellikle de gayrimüslim halka bırakılan topraklardan alınan devlet hissesi ve son olarak 'Cizye' gibi gayrimüslimlerin askerlik yapmama karşılığında ödedikleri bir tür baş vergisinden oluşuyordu (Varcan, 1993, s.30-34). (Bunların içinde en önemli vergi olan Aşar, Cumhuriyet ile birlikte 1925 yılında kaldırılmıştır).

Tarihçi Akdağ (1974) ise örfi ve şeri vergilere ek olarak Osmanlı’da savaşların masraflarını karşılamak üzere alınan vergilerden (Avarız ya da Tekalif-i Divaniye) ve halkın devlete ve devlet görevlilerine “Peşkeş” adı altında zorunlu olarak verdikleri hediye türü ödemelerden söz eder.

Tüm bu örneklerde, devlet servetin en önemli biçimini gözlemiş, değerlemiş ve vergilemiştir. Sonradan kurulan devletler, arazi kayıtlarını güncelledikçe gelirlerini koruyabilmişlerdir. Ancak günümüzde bu tür vergilerin katkısı ihmal edilebilecek kadar azdır. Nitekim 14. yüzyılda Tunus’ta yaşamış olan ünlü tarihçi İbn-i Haldun vergi konusundaki bu radikal kaymanın nasıl başladığını şöyle anlatır: “Kültürel girişimcilik arttıkça bireysel vergi tarhiyatı ve bireyler üzerinden alınan vergiler de arttı. Buna paralel olarak, vergi konuları genişlerken tarım işçileri ve çiftçiler başta olmak üzere, hiç kimse ya da faaliyet vergi dışı kalmayacak şekilde vergi tabanı genişletilmeye başlandı.”

W. Colbert adlı bir İngiliz Reformist ise 19. yüzyılda İngiltere’deki vergilemeyi şöyle anlatmıştır: “Atlı araba kullanma, köpek sahibi olma, hatta pencere sahibi olma, hizmetçi sahibi olmanın en önemli maliyetini vergiler oluşturmaktadır. Vergi ödemeksizin emlak sahibi olunamaz, işgaliye yapılamaz, ödünç alıp verme işlemi yapılamaz, para tahsil edilemez, ödeme yapılamaz, adalet hizmetlerinden yararlanılamaz. Son nefesimizi verdiğimizde dahi devlet geriye bıraktığımız varlıklar üzerinden vergi talebinde bulunmaktadır” (Trotman-Dickinson, 1996).

19. yüzyılın önemli maliyecilerinden Von Stein’e göre vergiler, kavramsal olarak diğer kamu gelirlerinden farklıdır. Öyle ki alınmaya başladıklarından bu yana diğer kamu gelirleri önemsizleşmiştir. Ona göre, vergiler bir ulusun ekonomik düzlemde yurttaşlık durumunu temsil eder. Sadece resmi olarak değil, temelde de vergiler diğer kamusal gelir kaynaklarından farklıdır.

Kapitalizmin tüm dünyaya yayılma sürecinde, Von Stein (1958: 28-36), vergilemenin diğer kamu gelirlerinden temel ayırt edici farkını şöyle açıklamıştır: “Sahip olduğum ve kazandığım her şey vergiye tabidir ve kendime bakma görevim, dışsal bir faktöre ödeme yapma görevimin gerisinde kalır; kendimde tutma hakkım, devletin ihtiyacına göre, benden alma hakkına bağlıdır. Bu güç dışarıdan vahşi bir şekilde bana uygulanmamakta, bana ait bir şeyden vazgeçmek ne denli keyifsiz olsa da ben içten içe bunu devletin bir hakkı olarak kabul etmekteyim. Kamusal mülkiyet ve ücret/harc durumunda devlet ve bireyler yan yana davranırken, vergileme söz konusu olduğunda bu iki aktör birbirinden bütünüyle farklı ilkelere, birbirleriyle çarpışır. Böylece vergileme süreci, dünyada meta ve ticaretle ilgili olan her şeyden farklılık gösterir. Özgür insanın, vergileme nosyonu ile bireysel özgürlükler arasındaki çatışmadan nihai bir uyum yaratabilmesi için bu süreci anlamaya çalışması gerekir. Ne hukuk felsefesi ne de pür politik teori böyle bir iktisadi çelişkiyi çözebilir. Bu iş uzun zamandır kamu mülkiyetine bırakılmıştır.”

Kısaca, 20. yüzyıla kadar vergilemenin ana amacı gelir sağlamak olmuştur. Ancak istisnai durumlar da mevcuttur. Feodal dönemde alınan vergilerle bugün alınan vergiler arasında alınış nedenleri, şekilleri, harcanış biçimleri açılarından çok sayıda fark mevcut olsa da cebri olarak alınmaları açısından bir farklılık bulunmamaktadır.

2.2. Gelir Yaratma Ötesi İşlevler

Vergilemede radikal yaklaşımın ilk savunucularından birisi olan Adolf Wagner, kamu maliyesi tarihini “fiskal ve sosyo-politik dönemler” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Fiskal dönem, hükümetlerin gelir yaratma ihtiyacını, sosyo-politik dönem ise sosyal nedenlerin başatlığını anlatmaktadır. İkinci dönemde devlet gelir yaratma fonksiyonu ile yetinmemekte;

daha adil bir servet bölüşümü için özel mülkiyet haklarına müdahale etmeye başlamaktadır. Bu anlamda mali politikalar yönetimlerin ihtiyaçlarını ele alırken, sosyo-politik siyaset sosyal sınıfların kendi aralarındaki ilişkileri irdelemekte ve bu ilişkilerin tatmin edici bir şekilde düzenlenmesine odaklanmaktadır. Sonuç olarak da ilki düz oranlı vergilemeyi, ikincisi ise artan oranlı vergilemeyi esas almaktadır.

Wagner, uygulamada vergi politikasının fiskal dönemde dahi tamamıyla mali nedenlere dayanmadığını ileri sürmektedir. Ona göre, bütün devletler gelir politikalarını belirlerken sosyal mülahazaları da dikkate almaktadırlar. Bu olduğunda, sadece gelir yaratmak değil, vergilemenin genelliği ve eşitliği ilkelerinin de hayata geçirilmesi sağlanabilecektir. Örneğin gümrük vergileri sadece gelir sağlamak için değil, sosyal ve ulusal zenginliği doğrudan etkilemek için; lüks tüketim vergileri sadece gelir yaratmak için değil, tüketimi baskılamak için de uygulanmıştır (Tuncer, 1971).

Kuramsal tartışmaların ötesinde, uygulamaya bakıldığında, gelir yaratma dışında, vergilemenin başka amaçlar için de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, gümrük vergileri ya da dış ticaret üzerinden alınan vergilerin sadece kamuya gelir yaratmak amacıyla değil, yerli sanayiye korumak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Keza servetin vergilendirilmesi gelir ve servet bölüşümündeki adaletsizliği azaltmak amacıyla yapılabilmektedir. Sigara ve alkol tüketimini azaltmak amacıyla vergilerin cezalandırıcı olarak kullanılması, ihracatta vergi iadesi, yatırım indirimi gibi uygulamalarla ise yararlı olduğu düşünülen bazı faaliyetlerin özendirilmesi amacıyla “tersine vergilendirme-sübvansiyon” yapılması söz konusu olabilmektedir.

Keza vergileme istihdam, fiyat ya da ödemeler dengesini istikrara kavuşturmak amacıyla bir “makroekonomik istikrar politikası aracı” olarak kullanılabilir. Nitekim, kapitalizmin en ciddi buhranlarından birisi olan 1929 Büyük Bunalımının ardından geliştirilmiş olan ve “fonksiyonel maliye” olarak adlandırılan bir anlayış altında, vergileme ve bütçe açıkları toplam talep ile arz arasındaki dengesizliği gidermede bir toplam talep yönetimi aracı olarak 1970’li yılların ortalarına kadar kullanılmıştır (Rosen, 2005, s.469).

Vergilemede gelir sağlama dışındaki amaçları daha detaylı olarak ele almadan önce şunun vurgulanmasında yarar vardır: Bu amaçların neler olacağı ve bir vergi sisteminin bu amaçlara ne kadar hizmet edeceği konusu etkin bir vergilemenin ilkelerinin ne olması gerektiği konusuyla yakından ilgilidir. Bu ise pür iktisadi olmaktan daha ziyade siyasetle ilgilidir. Daha doğrusu vergilemenin gelir sağlama dışındaki diğer amaçlarını ekonomi politik bünyesinde ele almak gerekmektedir. Bu ise bu amaçlar üzerinde politik ve etik değer yargılarının çok etkili olduğunu, bu nedenlerle de bu amaçlar ya da ilkeler arasında kaçınılmaz çelişkiler olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Vergilemenin gelir yaratma dışındaki amaçları ya da işlevleri asıl olarak Musgrave’ler tarafından kapsamlı olarak ele alınmıştır. Musgrave’ler kamunun ekonomik faaliyetlerinin, dolayısıyla da bu yönde kullanılabileceği politikalardan biri olan maliye politikalarının üç ana işlevi (amacı) olduğunu ileri sürmüştür: İktisadi kaynakların etkin tahsisinde piyasa sisteminin başarısızlığının giderilmesi (allocative efficiency), gelir ve servet bölüşümünde adalet (distribution function) ve makro ekonomik istikrar sağlamak (stabilisation function). Ancak bu işlevler daha ziyade gelişmiş ülkelerdeki kamu fonksiyonlarını anlatmaktadır. Yazarların da altını çizdiği gibi az gelişmiş ülkelerde buna kalkınma ve büyümenin finansmanı işlevini ilave etmek gerekir. Maliye politikasının temel araçlarından biri olan vergilemenin de bu işlevlere dönük olarak kullanılması doğaldır (Musgrave, Musgrave, 1980, s.794-797). Ancak kalkınma ve büyümenin finansmanının gerçekleştirilebilmesi açısından vergileme çok önemlidir. Zira devletçi bir modelde büyümeye dönük kamusal yatırımlar

vergilerle finanse edilirken, özel sektör ve piyasa ağırlıklı bir modelde vergilemenin daha ziyade özel tasarruf ve yatırımları teşvik edici yönü ön plana çıkmaktadır (Howard, 2001, s.161-162).

Diğer taraftan, Marshall ve Edgeworth’un iktisat teorisine damgasını vurduğu 19. yüzyılın sonlarında, yani ekonomi politiğin gözden düştüğü dönemde, kamu maliyesi konularına duyulan ilgi azalmıştır. Buna bir reaksiyon olarak, Prof. Bastable gibi sırf kamu maliyesi ile uğraşan bilim insanları da yetişmiştir. 1892 yılında yazdığı “Kamu Maliyesi” adlı kitabı içerik itibarıyla o ana kadar ki en kapsamlı maliye kitabıdır.

1928 ve ardından da 1947 yıllarında sırasıyla birinci ve üçüncü baskı olarak “Kamu Maliyesi” kitabını yazan Pigou, ilk baskıda savaş maliyesini ön planda tutarken, üçüncü baskıda çeşitli mali araçların milli geliri nasıl etkilediği konusunu irdelemiştir. Bu kamu maliyesinin modern bir şekilde ve gelir sağlama amacı dışında ele alınışının ilk derli toplu, bilimsel örneğidir. Kuşkusuz ki Pigou’nun bu yaklaşımı üzerinde 1929 Büyük Buhranı ve J. M. Keynes’in 1936’da yazdığı Genel Teori’nin etkileri söz konusudur. Böylece mali operasyonların topyekûn ekonomik faaliyetler ve istihdam üzerindeki etkileri irdelenmeye başlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise kamu maliyesi içinde kısa vadeli istikrar sağlama konusu belirleyici konu olmuştur. Her ne kadar uzun dönemli büyüme ve maliye politikaları arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmalar yapılmış olsa da 1960 ve 1970’lerde bu politikaların uygulanma zorluğu, ekonomik düşüncede karşı-devrimci monetarist gelişme ve kamu maliyesinde kamu harcamaları gibi diğer konuların ön plana çıkmasıyla, büyüme yönlü maliye politikaları etkisiz kalmıştır.

1980’li yıllar uluslararası kapitalizmin ve sermaye birikiminin çok önemli boyutlara ulaştığı ve bu bağlamda da dünyanın önemli bir dönüşüme uğratıldığı bir dönemin başlangıç yıllarıdır. Neo-liberal politikalar ya da dönüşümler olarak da adlandırılan bu dönemde küresel kapitalizmin egemen politikaları toplumsal, siyasal ve iktisadi hayatın her alanında baskın olmaya başlamıştır. Nitekim bu yıllarda dikkatler kamu sektörünün aşırı (!) büyüklüğüne ve piyasa başarısızlıklarına neden olan faktörlere çevrilmiştir.

Bu dönemde ayrıca kamunun merkezi ve yerel düzlemde analizi ve özel sektöre yapılan sübvansiyonlar ve etkin kaynak tahsisi gibi daha ziyade arz yönlü etkilerin irdelenmesine yönelik çalışmalar ön plana çıkmıştır. Sosyal devlet uygulamalarına giderek son verilmiş ve neo-liberal vergileme politikaları altında bir yandan sermayenin üzerindeki vergi yükü hafifletilip bu yük işçi sınıfının üzerine kaydırılırken, diğer yandan, vergileme sadece kapsamı daraltılan devletin neo-liberal dönüşümleri sağlamaya dönük faaliyetlerinin finansmanı ile sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda, vergilemenin gelirin yeniden dağıtılması, büyüme ve kalkınmanın finansmanı ya da ekonomik istikrarın sağlanması gibi 20. yüzyıla damgasını vuran işlevleri fiilen ortadan kaldırılmıştır.

Son olarak, Modern Para Teorisi (MMT) savunuculuğu ve vergilemeye farklı yaklaşımları ile çağdaş heterodoks iktisatçılar arasında sayılan Richard Murphy’den söz etmek gerekir. Yazara (2024) göre, vergilere ihtiyaç duyulmasının çok sayıda nedeni vardır. Bunlardan ilki ve en bariz olanı enflasyonu kontrol etmektir: Hükümetler harcama yapmak için her seferinde para yaratmaktadırlar. Bu parayı merkez bankasından borç almakta; politikalarını uygulamak için ekonomiye aktarmakta ve daha sonra bu parayı iptal ederek ekonomiden geri çekip kontrolü altına almak için vergi toplamaktadırlar. Böylece yaratılan fazla parayı kullanım dışı bırakmaktadırlar. Çağdaş kapitalist toplumlarda vergi alınmasının ana nedeni bu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Bunun dışında vergi alınmasının başka nedenleri de söz konusudur: Ulusal paranın değerini korumak, gelir ve servet vergisi eşitsizliğini azaltmak, zararlı faaliyetleri cezalandırmak (negatif dışsallık hali), devlet ile yurttaş arasında bir sözleşme aracı olmak gibi. Vergi almanın bu altı nedeninin hiçbirisi, devleti finanse etmek için değil, sosyal fayda sağlamak içindir. Bu yüzden de yazar, vergiyi oldukça iyi bir şey olarak (joy of tax) olarak tanımlamaktadır (Murphy, 2024).

3. VERGİ SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA VERGİLEME KURAMLARI

Disiplinler üstü olduğu da ileri sürülen bir sosyal bilim dalı olarak ‘kamu maliyesi’, tarih, antropoloji, sosyoloji, siyaset ve iktisat gibi bilimlerle olan ilişkisine bakılmadan anlaşılamaz. Maliye tarihi araştırmaları ya da çalışmaları ise genelde feodal toplumdan modern Avrupa’ya geçiş ile sınırlı tutulan ve büyük bölümü sosyoloji kaynaklı olan çalışmalardır.

Diğer yandan, tarih boyunca mali rejimler farklı gelişmiştir. Örneğin Hudson’a (2000) göre, antik mali rejimlerin temel karakteristiği askeri el koymadır, tapınaklara, saray topraklarına olan bağımlılıktır, haraçlardır, gönüllü katkılardır, liturgilerdir, bütçe yetersizliğidir, kamu borçlanmasının mümkün olmayışıdır, kuvvetli bir vergi-rant rekabetidir, seçkinlerin vergi kaçırmasıdır.

Ancak tarihsel olarak tüm ülkeler aynı gelişim çizgisini izlememişlerdir. Öyle ki birçok antik devlette mali rejimler yukarıda sayılan özellikleri korurken, Çin ve Geç Roma İmparatorluğu daha düzenli vergi sistemlerine sahip olmuşlardır.

Vergi tarihi ve vergi sosyolojine ilişkin yaklaşımlar, mali rejimleri, politik, ekonomik ve kültürel faktörlerin içinden kavramsallaştırmakta ve buna göre de sonuçlar farklılaşmaktadır. Örneğin vergileme, Goldsheid’e göre sınıf mücadelesinin, Schumpeter’e göre gruplar arasındaki çatışmanın bir alanıdır. Yani mali rejimler, sınıf ve grup çatışmaları ile biçimlenmektedirler. Vergi toplama konusundaki çatışmalar sosyal çatışmaların en eski biçimleridir. Goldstone ise vergileme ile sosyal devrimler arasında doğrudan ilişki kurmaktadır (Goldstone, 2016).

3.1. Politik Rejim – Vergileme İlişkisi

Tarih boyunca bazı yazarlar, maliyeyi, politik rejimler ve onların içsel güçleri ile mali rejimler arasındaki ilişkinin incelenmesi ya da mali kurumların tarihlerinin araştırılması olarak da ele almışlardır.

İlk grup çalışma ile ilgili olarak örneğin, Montesquieu’ya göre, vergilemenin doğasını anayasanın biçimi belirlemektedir. Max Weber ise maliye politikalarının belirlenmesinde sosyal ve politik yapıların önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda örneğin, nadiren dolaysız vergilere başvuran cumhuriyetçi tarz eski Yunan devletleri ile antik dünyanın, kaynakları daha büyük çapta mobilize edebilen monarşik krallıkları ve imparatorlukları arasındaki politik rejim-vergileme ilişkisi farklılıkları önemlidir (Monson, Scheidel, 2010). Olson (1993) gibi araştırmacılar ise üretken kaynakların yeniden bölüşümü ile ilgili olarak devletleri; “göçebe haydut rejimleri”, “yerleşik haydut rejimleri” ve “demokratik rejimler” olarak ayırtırmaktadırlar. İlki geçici ve talancıdır. İkincisi, uzun dönemli gelir kaynağı olarak vergi tabanı oluşturmaktadır. Sonuncusu, yani demokratik rejimler ise yurttaşların ihtiyaçları ile devletin ihtiyaçları arasında bir denge kurmaktadır (Olson, 1993). Siyaset bilimi modelleri altında politik etkiler ile mali değişkenler arasındaki bağı irdeleyen teorilerden ‘Atalet Teorisi’ geçmişte uygulanmış olan kamu politikalarına odaklanmaktadır.

Buna göre mali reformlardan kaçınmakta karar alıcının amacı; performansı maksimize ederken, politik maliyetleri minimize etmektir (Bonney, 1995; Durmuş, 2014).

3.2. Vergilendirmeyi Devletin Mali Krizi ile İlişkilendiren Kuramlar

Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken, devletin mali gücünü geniş çaplı analiz eden (mali sosyolojinin de öncüsü olarak sayılan) ilk yazar Avusturyalı Rudolf Goldscheid’tir. Mali krizleri, sosyal koşullandırmayı ve ardından toplumu etkileyen mali belirlemeyi analiz ederek, açıklamaya çalışmıştır. Mali sosyolojiyi sosyal değişimi açıklayan anahtar bir kavram olarak ele almıştır. Yazar, 1917 yılında yayınladığı Staatssozialismus oder Staatskapitalismus (Devlet Sosyalizmi ya da Devlet Kapitalizmi) kitabında geliştirdiği finanzsoziologie (mali sosyoloji) yaklaşımı ile ‘vergi devleti’ kavramını ve devletin mülksüzleştirilmesi sürecini ele almıştır. Marx’tan etkilenen bir düşünür olarak Goldscheid’e göre, özellikle vergiler sınıf mücadelesinin en antik formudur. Keza dinsel devrimler ve hareketler hep vergi baskısı sonucunda ortaya çıkmıştır.

Yazara göre (1958); feodal devletin yerini alan kapitalist vergi devleti mali bir kriz içine girer. Zira devlet özel kreditorlerce sömürülmekte ve yoksullaştırılmaktadır ve (feodal devletin sahip olduğu gibi) artık kendine ait bir serveti mevcut değildir. Mali kriz ağır borç servisi ödemeleriyle, bunun da para sahiplerinin devleti ağır biçimde sömürmesiyle sonuçlanır. Bu durum bir sosyal mücadelenin ortaya çıkış biçimidir. Bunun sonucunda borç servisi ödemeleri, işçilerin daha da vergilendirilmesi biçiminde çok daha ağır bir sömürüle sonuçlanır (Goldscheid, 1958).

Bir başka anlatımla, vergi devleti, mülkiyetin kamusal alandan özel alana kaydığını ifade etmektedir: Feodalizm yerini artık kapitalizme bırakmıştır. Goldscheid’in devletin mülksüzleşmesi ile kastettiği tam olarak budur. Devletin temel kaynağı artık vergi ve borçlanmadır. Devlet özel sektöre bağımlı hale gelmiştir. Vergi devletini temelden çatlatan bu ilişkidir. Vergi ve borçlanma yetisi, özel sektör faaliyetlerinin bir türevidir. Hatta demokrasi dahi bu süreç içinde serpilmiştir. Zira oy hakkı başta yalnızca vergi mükelleflerine tanınmıştır. Büyük mükellefler oy hakkını ellerinde bulundurmanın verdiği güçle, devlet politikalarını etkileyebilmekte ve devlete borç vererek devletin finansal kaynağı haline gelmekte, üstelik faiz ödemeleri ile zenginleşmektedir. Bu nedenle Goldscheid, kapitalistleri “devlet içinde devlet” olarak tanımlamıştır (Wagner, 2011).

3.3. Schumpeter’in Yaklaşımı: “Vergi Devletin Çöküşü”

Schumpeter’e göre de mali sistem devletin sosyolojisini anlamanın anahtarıdır. Devlet, kamu ve özel sektör ayrıştığında vücut bulur. Bu bağlamda, her ikisinin bir arada olduğu feodal sistemde ve ileri sosyalist toplum demek olan komünizmde devlete ihtiyaç yoktur. Feodalizmin çöküşü ile kamu ve özel sektör ayrışması oluşmuştur. Bir zamanlar feodal egemenlere (devlete) ait olan mülkiyet özel sektöre geçmiş ve piyasaların gelişimiyle vergileme temel gelir kaynağı olmuştur. Böylece vergi devleti ile kapitalizmin yükselişi aynı sürecin birbirinden ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Gelir vergisi uygulaması, para kullanımının yaygınlaşmasını ve gelirin toplumsal tabakalaşmadaki belirleyici rolünün giderek önem kazanmasını yansıtan bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Goldscheid’ten farklı olarak Schumpeter’in (1954) çözümlemesi şöyledir: Özel sektör sadece özel kazançlarla ilgilenir, oysa vergileme ekonomik müşevviklere zarar verir. Devletin gelire ihtiyacı aşırı bir şekilde arttığında bu sürdürülemez bir hale gelir ve vergi devleti çöker.

Ancak bu durum acil ve önüne geçilemez bir durum değildir. Diğer yandan, yeni vergi devletinin yerini alacak yeni bir sosyal örgütlenme zamanı tarihsel olarak henüz gelmemiştir. Devlet işletmeciliği ise özel firmaların vergileme kapasitesinden çok farklı olmadığından, çözüm olamaz. Devletin özel sektöre olan bağımlılığı, son tahlilde, vergi devletinin çöküşüne neden olacaktır. Zira giderek artan kamu harcamaları, üretim teşviklerini yok etmek suretiyle kapitalist sistemi zayıflatacaktır.

3.4. James O’ Connor’ın “Devletin Mali Krizi Yaklaşımı”

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marksist yazarlarından James O’Connor (1973), gelir ve harcamalar arasındaki açıktan (yapısal açık) kaynaklanan mali krize dikkat çekmiştir. O’Connor’un pozisyonu artı değer üretiminin ve ücretin yeniden üretilme maliyetinin esas alınmasıyla belirlenir.

Vergi ile finansman yöntemi her zaman ekonomik sömürünün bir biçimi olmasından ötürü, sınıfsal analizin bir konusu olması gerektiğine dikkat çeken O’Connor’a göre; sosyal sınıflar ve politik güçler dengesindeki her önemli değişiklik vergi yapısında kendini göstermektedir. Yani vergi sistemleri sınıf sistemlerinin basitçe partiküler biçimleridir. Örneğin, Avrupa’da kapitalizm gelişirken, burjuvazi vergi sistemini devlet aygıtını özel sermaye birikiminin gereklerine uyarlamak için kullanmıştır. ABD’de 1820’lerden iç savaşın sonuna kadar vergileme (tarifeler biçiminde), yükselen sanayi burjuvazisi ile çiftçiler arasındaki mücadelenin temel araçlarından biri olmuştur. Sonrasında vergi sistemi emperyalist genişlemenin kaçınılmazlığını yansıtmaya başlamıştır. Feodal dönemde uygulanan Poll Tax ise yabancılara ait madenler ve plantasyonları için gerekli olan ücretli emeğin kendisini sürekli üretmesinin bir aracı olmuştur (O’Connor, 1973; Durmuş, 2014).

Özetle, O’Connor’a (1973) göre, kapitalizmde vergi sistemi iki temel işlev görmektedir: İlk olarak, tekelci sermayenin kârını ve servetini artırmasına izin vermekte ve böylece onun egemen sınıf olarak gücünü tahkim etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kamu harcamaları bir kısım kârdan alınan vergilerle finanse edilse de bu kamu harcamalarının faturası, kârlar artarken reel ücretlere kesilmekte, zira kurumlar vergisi daha yüksek fiyatlar aracılığıyla tüketicilere yansıtılmaktadır.

İkinci olarak, sosyal sermaye ve sosyal harcamaların maliyetlerini karşılayabilmek için sistem, sermayeyi küçük işletmelerden ve işçi sınıfından ekonomik artığa (artı değer) el koyma ile sağlamaktadır. Böylece onların nakit tasarruf biriktirmesini kısıtlayarak işçilerin işçi olarak kalmaya ve uzun dönemde de işçi sınıfını, sermaye sınıfına ve son tahlilde devlete giderek daha fazla bağımlı olmaya zorlamaktadır. Bu, vergi sisteminin bir çelişkisidir: Bir yandan vergi yükü en ağır bir biçimde işçi sınıfının üzerinde kalmakta diğer yandan işçi sınıfı çalışan sınıf statüsünden dolayı, giderek daha fazla harcamaya (sosyal tüketim ve sosyal harcama) ihtiyaç duymaktadır. Vergi biçimindeki sömürünün düzeyi arttıkça, kamu harcamalarının da düzeyi de artmakta ve böylece de daha fazla vergi sömürüsüne ihtiyaç duyulmaktadır (O’Connor, 1973).

Yazarın (1973) mali kriz tezine göre; kapitalist devlet “sosyal sermaye harcamaları” ile sermaye birikimine katkı işlevini; “sosyal harcamalar” ile de sermaye kesimine sağladığı bu desteği meşrulaştırma işlevini yerine getirmektedir. Sosyal sermaye birikimi ve sosyal harcama birbiriyle çatışan bir süreç olduğundan, bu ikili, iki kanaldan ekonomik, sosyal ve politik krizlere doğru bir eğilime neden olmaktadır:

(i) Devlet, sermaye maliyetlerini sosyalleştirse de sosyal fazlayı (kâr dahil) özel sektörde tutmayı sürdürmektedir. Maliyetler sosyalleştirilirken kârların özelde kalması bir mali krize ya da kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında yapısal bir açığa neden olmaktadır. Sonuç

olarak, kamu harcamaları kamusal finansmandan daha hızlı artmaktadır. Sosyal sermaye birikimi, toplam üretim ve toplumsal fazlayı artırırken, böylece de prensipte sosyal harcama maliyetlerinin artışı karşılayabilecekken, büyük tekelleri kuruluşlar ve onların birlikleri bu fazlaya yeni sosyal sermaye harcamalarında kullanılmak üzere el konulmasına karşı direnirler.

(ii) Belli amaçlar için devlet kamusal gücüne dayanarak özel çıkar grupları, şirketler, sanayiler, bölgesel ya da diğer sanayilerin çıkarlarının belli sosyal yatırımların yapılmasını sağlamak üzere el koyması, mali krizi derinleştirmektedir. Bu tür girişimler ya meşrulaştırılarak ya da kamuoyunun dikkatinden kaçırılarak yapılmaktadır. İşçiler bu yönde taleplerde bulunabilseler de sonucu, politik mücadele belirlemektedir. Sosyal sermaye birikimi ve sosyal harcamalar bir politik çatı altında ortaya çıktığından; kamu hizmetlerinde büyük çaplı israf ve çakışma ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, mali istikrar, yönetsel kapasite ve benzeri unsurlar açısından değerlendirildiğinde, sosyal sermaye birikimi ile sosyal harcamalar çoğu zaman rasyonel olmayan bir süreci ifade etmektedir.

3.5. Musgrave'in Weberci Yaklaşımı

James O'Connor'un, yapısal açığın mali krizle sonuçlanacağı tezi, Marksizm dışı bir yerden, Richard Musgrave tarafından eleştirilmiştir. Ona göre sosyal sınıfları temel alan bir analiz kamusal bütçeden sağlanan net faydaları ortaya çıkarmakta yetersiz kalmakta ve bu analiz daha çok “çıkarcı grupları” temel alınarak yapılmalıdır. Çünkü mali faaliyetler sıklıkla gelir kaynağına göre; kamu harcaması ve bütçe faaliyetleri de hane halkına ve yaşa göre katmanlaştırılmakta/düzenlenmektedir.

Dolayısıyla da emek- sermaye dikotomisini temel alarak bir analize gidildiğinde iş çok çapraşık bir hal almaktadır. Musgrave (1980), Marksizm temel alınarak ortaya atılan şu dört hipotezin ciddi bir biçimde sorgulanması gerektiğini ileri sürmüştür:

(i) “Mali sistemin gelişimi bütüncül sosyal, ekonomik ve politik değişimlerin çatısı altında ele alınmalıdır, yorumlanmalıdır”. (ii) “Sermaye ve ücretli emek arasındaki dikotomi biçiminde tanımlanan sınıf mücadelesi mali sistemi belirler”. (iii) “Mali kontrol (tüm spesifik eylemler için geçerli olmasa da) kapitalist sınıfın elindedir”. (iv) “Kamu harcamaları artarken, kamu geliri yaratma kapasitesi bunun gerisinde kaldığından, vergiye dayalı devlet kendi çöküşünün tohumlarını kendisi atar”.

Musgrave, mali ve sosyal değişiklikler arasındaki karşılıklı etkileşim bağlamında; Goldscheid- Schumpeter geleneğine bağlı kalarak; ekonomik, politik ve ideolojik güçlerin mali sistem üzerinde etkili olduğunu kabul etmiştir. Kamu geliri yapısındaki değişimin üretim tarzındaki ve buna bağlı olarak sanayi ve finansal örgütlenmedeki değişikliklerin yansıması olduğunu kanıtlandığını ileri sürer ve bunu bir örnek ile açıklar: “Bir dönem ödeme gücünün timsali olan toprak ve hayvan stoku yerini gelire terk etmiştir ve bunun sonucunda artan oranlı gelir vergisi temel vergileme aracı haline gelmiştir. Kurumlaşmanın artmasıyla gelir kavramı karmaşık bir hal almıştır ve vergilendirilebilir kapasitenin en uygun araçla ölçülmesi giderek zorlaşmıştır. Timsali demokrasinin gelişimi, karar verme süreçlerini etkilemiştir ve bu da vergi- harcama politikalarının yani bütçe sisteminin belirlenmesinde yeni bir çerçeve yaratmıştır” (Musgrave, 1980; Durmuş, 2014).

Diğer yandan, yazara göre (1980), mali sistem de siyasal gelişmeler üzerinde etkilidir. Mali değişiklikler feodal sistemin çöküşüne katkı sağladığı gibi sonrasında da dükalıkların ulusal devletler içinde konsolide olmasına yardımcı olmuştur. “Temsil edilmeksizin vergi vermeye” karşı önce vassalların, ardından da orta sınıfın ayaklanması mutlak gücün yükselişine katkı sağlamıştır. Nasıl ki kamusal satın alma biçimleri piyasaların yapısını etkilediyse, vergi

sistemleri de finansal ve diğer iş organizasyonlarının biçimi üzerinde etkili olmuştur. Bu etkileşimler geçmişte olduğu gibi sürüp gidecektir. Uluslararası ticaret ve yatırımların artmasıyla vergilemenin uluslararası yönü hem vergilenen hem de vergileyen yönünden önem kazanacaktır. Sermaye ve emek giderek mobil hale geldikçe yüksek ve düşük gelirli ülkeler arasındaki açık giderek kabul edilemez bir hal alacak, bu da mali yeniden bölüşüme uluslararası bir yön ekleyecektir.

Musgrave’e (1980) göre, mali çıkar grupları bağlamında, Marksist gelenek bireylerden ziyade sosyal grupların mali değişkenleri belirlediğini kabul etse de bunu emek-sermaye dikotomisine indirger. Oysa mali çatışmayı yorumlarken iki sınıflı modeli kullanmak uygun değildir. Kendi kurulumunda (Weberyan bir yaklaşımla) çok sayıda grup dikkate alınmalıdır. Bunlar Marksist sınıf ayrımını çapraz keserler ve gruplar birbirini etkilediklerinden iki taraflı çatışma ile çok az sayıda sorun anlaşılabilir. Yani çoklu etkenlerden söz etmek daha doğru olur.

Mali devletin kontrolü açısından, Musgrave’e (1980) göre, gerçekte mali kontrol çok oyunculu, ucu açık bir oyundur ve sonuç üzerinde sermayenin özel bir denetimi söz konusu değildir. Bu aktörler arasından oylama sonucunu etkileyenlerin başında, halk gelir. Politikacılar ister kendi çıkarları, isterse kamunun çıkarlarını öyle gördükleri için, sonuç üzerinde etkili olurlar. Diğer bir grup olan çıkar grupları bu konuda oldukça etkilidir. Bürokratlar da benzer bir etkiye sahiptir. Bunlar teknik unsurlar olabileceği gibi, kendi durumlarını iyileştirmek isteyen bürokratlar da olabilirler. Keza mevzuatın yapımında yer alanlar gibi, uygulayıcılar da bu tanıma girerler ve bunların düşünceleri de etkili olmaktadır.

“Dolayısıyla mali yapı üzerindeki denetim herhangi bir ekonomik ajanın, grubun ya da sınıfın uhdesinde değildir. Emek ve sermayenin çıkarları kadar diğerleri de etkilidirler. Bu da mali karar almayı karmaşıktırmakta; öngörülebilir olmayı ve model kurmayı zorlaştırmaktadır” (Musgrave, 1980).

3.6. Vergilemeye Sosyalist Yaklaşımlar

19. yüzyıl sosyal bilimcilerinden Sismondi, zenginliğin bir avuç insanda toplanmasının ve özel mülkiyetin zararlarına ve artan oranlı bir gelir vergisinin faydalarına dikkat çekmiştir. ‘Komünist Manifesto’da, ‘Alman İdeolojisi’nde ve ‘Kapital’de yer alan ‘Artı Değer Teorileri’nde kendinden söz edilen az sayıda kişiden birisidir.

Sismondi’ye (1815) göre, servetin tek kaynağı emektir, ancak emek tarafından yaratılan geliri (değeri) sahiplenen tek bir sosyal sınıf yoktur. Bu gelirler toplumun tüm sınıfları arasında dağıtmakta ve değişik biçimler alabilmektedir. Bu nedenle de vergilemenin bu gelirleri tüm bu alanlarda takip etmesi son derece adildir.

Sismondi’nin görüşlerini önemli kılan diğer bir katkısı, onun ‘asgari geçim indirimi’ni gündeme getiren ilk maliyeci olmasıdır: Sadece ücret geliri elde eden işçilerin gelirleri de onların sadece yaşamlarını sürdürmeye yetecek düzeyde olduğundan, bu toplumun en alt ve en yoksul sınıflarının gelirlerinin vergilendirilmesi ne anlamlı ne de adildir.

Karl Marx’ın maliye ve vergi konularındaki yazıları dağınıktır. Keza yazılarında mali kurumların rolü çok az bir yer tutmaktadır. Marx (ve Engels’in) vergi politikaları, esas olarak gazetecilik yazıları ve mektuplarında yer bulduğu için sonraki Marksist yazarlarca ihmal edilmiştir. Oysa bu görüşler, çağdışı bir merak konusu olmanın çok ötesinde, kendi çağımızın gelir ve servet eşitsizliklerine mükemmel bir şekilde uygulanabilir görüşlerdir.

Bir başka anlatımla, eşitsizliğe karşı etkili bir panzehir olarak Marx’ın vergi anlayışı hem kendi eserleri içinde hem de günümüz için göz ardı edilen bir konudur.

Öyle ki Marx’ın vergiler üzerine görüşleri, önde gelen Marksistler tarafından bile boş bir kutu olarak görülmüştür. Örneğin David Harvey, Maurice Dobb ve Paul Sweezy, Marx’ı vergiyle neredeyse hiç ilişkilendirmedikleri gibi Ernest Mandel ise 800 sayfalık temel kitabı ‘Karl Marx’ın Ekonomi Düşüncesinin Oluşumu’nda vergilendirme meselesine sadece 10 sayfa ayırmıştır. Marksist tarihçiler (E.P. Thompson, Eric Hobsbawm, George Rudé ve Karl Obermann), bir ölçüde bu boşluğu doldurmuş ama asıl olarak James O’Connor ve Michael Krätke gibi yazarlar Marksist bakış açısını vergi analizlerinde kullanmışlardır (Ireland, 2019a).

Aslında Karl Marx ve bu tematik bağlamda Friedrich Engels ve Wilhelm Wolff vergi konusunda pek çok şey söylemişlerdir: Vergiler hem yoksullar üzerinde bir yük (“akıl sahibi hangi vatandaş, açlık çeken halkı sefaletinin kaynağı olarak vergilere yöneltmezdi ki...?”) (Marx, 1847) hem de siyasi değişimin katalizörüdür (“Kralların devrilmesinin ilk nedenleri... her zaman vergilendirme meseleleri olmuştur”) (Marx, Engels, 1848).

Marx ve Engel 1840’ların başlarından itibaren (Engels’in durumunda 1890’ların başlarına kadar), günümüzde de büyük yankı uyandıran bir dizi kuralcı gözlemde bulunmuşlardır. Hem sermaye hem de gelir üzerinden uygulanan artan oranlı vergileri desteklemişler; dolaylı vergilendirmeye kıyasla dolaysız vergilendirmeyi ve miras vergisinin oranının artırılmasını savunmuşlardır.

Marx’ın kampanya yürüten bir aktivist olarak nadir görülen bir örneği de vardır. 1848-1849 yıllarında Neue Rheinische Zeitung Gazetesinin (NRZ) sayfalarında, yakın arkadaşı Wilhelm Wolff ile birlikte regresif vergileri vurgulayarak, köylülerin ve işçilerin yaşamlarını o dönemin %1’lik kesimininkiyle karşılaştırdılar (Ireland, 2019a).

Marx’ın “Artık Vergi Yok! [Keine Steuern Mehr!!!]”, “Ödeyemeyiz, Ödemeyeceğiz” adlı kampanyası, NRZ’de yayınlanan yaklaşık 30 önemli makaleyi kapsıyordu ve 11 Kasım ile 7 Aralık 1848 tarihleri arasında etkili bir şekilde yürütülmüştür. Bu kampanya, hem Marx’ın organize ettiği sivil itaatsizlik eylemlerinden hem de Prusya Ulusal Meclisi’nden (PNA) gelen parlamento desteğinden yararlanmaktaydı. Ancak kampanya, ordunun müdahalesi, Marx’a yönelik hukuki baskılar (bu baskılar 8 Şubat 1849’da açılan bir dava ile sonuçlandı) ve 5 Aralık 1848’de PNA’nın feshedilmesinin ardından başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ireland, 2019b).

3.7. Sınıf Mücadelesi /Emek Sömürüsü Aracı, Sermaye Birikimi ve Sömürgeci Birikim Aracı Olarak Vergileme

İlk olarak, vergileme, tarihsel olarak hem devletin varoluşunun temel kaynağı hem de bir sömürü aracı ve sermaye birikimi yolu olmuştur. Örneğin Marx’a göre, “vergiler, devletin iktisadi anlamdaki varlığıdır. Kamu görevlileri, papazlar, askerler ve baletler, okul müdürleri ve polis şefleri, Yunan Müzesi, Kilise, kamu hizmetleri gibi şeylerin ortak paydası varlık nedenlerinin vergileme olmasıdır. Devletin ekonomik olarak varoluşunu sağlayan vergilerdir” (Marx, 2003, s.105-106).

Marx, vergilemenin tarihsel olarak en eski sınıf mücadelesi biçimi ya da aracı olduğunu ileri sürmüş ve buradan hareketle de vergilemeyi bir sömürü aracı olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda Fransa’da 1848’lerde ortaya çıkan halk hareketlerinin ve bunun neden olduğu siyasal rejim değişikliklerinin temel nedenlerinden birinin, köylülerin aşırı vergilendirilmesi olduğu yazmıştır. Bir başka anlatımla, Marx, vergileri tarafsız bir devlet işlevi olarak değil, zenginliği işçi sınıfından devlete ve dolayısıyla kamu borcunun sahiplerine (yani “mali aristokrasiye”) aktarmak üzere tasarlanmış bir mekanizma olarak görmüştür. Nitekim, 10

Aralık 1848 tarihinde gerçekleşen köylü ayaklanmasında ana nedenin burjuva cumhuriyetinin köylüyü ezen vergiler olduğunu yazmıştır (Marx, 2003, s.73).

Vergi ile kamu finansmanı her zaman ekonomik sömürünün bir biçimi olarak görüldüğünden (tıpkı kamu borçlanması gibi), vergileme de Marksistler tarafından her zaman sınıfsal analizin konusu olmuştur. Nitekim Marx ve Engels, Komünist Manifesto’da “ağır bir artan oranlı vergilemeyi” burjuvaziyi ve kapitalist düzeni zayıflatmada bir araç olarak önermişlerdir (Marx, Engels, 2008, s.40).

Marksist yaklaşımda, emek sömürüsü, vergilendirme ve sermaye birikimi ilişkisi şöyle özetlenebilir: Yaratılan değer tek kaynağı emektir. Ancak işçi, üretim araçlarının sahibi olmadığından, ürettiği değer tamamına sahip çıkamaz. Bu değer bir kısmı ödenmiş emeğinin karşılığı olan ücret biçiminde kendisine ödenirken, sermayedar kalan kısım olan, yani ödenmemiş emeğin karşılığı olan değere el koyar. Bu kısım, işçinin yarattığı artı değerdir ve sermayedar artı değer sömürüsü yoluyla işçinin yarattığı değere el koymaktadır. Sömürünün oranı işçinin ücreti içinde artı değer miktarı arttıkça artmaktadır. Artı değer böylece sermayedarın kârının tek kaynağıdır. Yani kâr burjuva iktisatçıların ileri sürdüğü gibi girişimci sermayenin yeteneğinin karşılığında elde ettiği bir şey değil, işçilerin yarattığı artı değerdir. Sermayedar bu artı değeri üretimde kullandığı malzeme ve hammadde temin ettiği tedarikçi ile malını sattırdığı tüccar ile bankadan kredi kullandıysa faiz biçiminde banka ile ve işyerini ya da toprağı kiraladıysa toprak sahibi ile (rant) paylaşır.

Bu bağlamda, devlet de hem doğrudan işçilerden sağladığı gelir vergisi, KDV ve ÖTV gibi vergilerle, hem de özü itibariyle işçilerin yarattığı artı değerden alınan ama sermaye tarafından ödenmiş gibi gözüken Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi ile harcamalarını finanse etmektedir. Bir başka deyimle, sermaye işçilerden elde ettiği artı değer bir kısmını, önemli hizmetleri karşılığında devlet ile paylaşmaktadır. Bu önemli hizmetler, özel sermaye birikiminin önünü açan sosyal yatırımlar (alt yapı gibi), kamu ihaleleri, satın almalar, her türlü nakit teşvikleri ve mevcut düzeni korumaya dönük iç ve dış güvenlik, yasama, yürütme ve yargılama hizmetleri gibi kamusal hizmetlerdir.

Devlet ayrıca cömert vergi teşvikleri, indirimler, muafiyetler, vergi ertelemeleri, vergi tatilleri, vergi afları ve vergi uzlaşmaları gibi araçlarla sermayeden aldığı vergileri azaltarak da bu hizmetini sürdürmektedir. Kısaca kâr üzerinden alınan kurumlar vergisi ve/veya kâr dağıtımı üzerinden alınan gelir vergisi aslında, kapitalistin işçiden elde ettiğinin devlet ile paylaşılmış kısmıdır. Devlet bu vergilerle sermaye birikimini kolaylaştırıcı ve bu eylemini meşrulaştırıcı işlevlerini yerine getirmektedir.

Vergilemeye ilişkin günümüz Marksist değerlendirmeleri fazlasıyla basittir. Zira bu değerlendirmeler, Marx’ın kapitalist üretimin; üretim ve dağıtım süreçlerinden oluştuğu yönündeki açıklamasını görmezden gelmektedirler. Ortodoks Marksistlere göre vergi sadece bir artı değerdir, dolayısıyla da üzerinde konuşulacak pek bir şey yoktur.

Oysa vergiler devletin varoluşunun iktisadi anlamda ifade edilmesidir. Dolayısıyla da vergileme yetkisi ve vergilemenin kendisi sınıfsal bir içeriğe sahiptir. Eğer Marksistler devleti sermaye mantığından türetmeye çalışırlarsa, burjuvazinin tarihsel olarak mevcut devlet aygıtını ele geçirip, onu modifiye ettiğini ve vergi tahsilatları ve kamu harcamaları üzerinden yürütülen mücadelenin bu gücü elinde tutup kullanmak isteyen burjuvazi için yaşamsal bir öneme sahip olduğunu unuturlar.

Marx, Kapital’in ikinci cildinde kapitalist üretim için gerekli olan ikili özgürleşmeden söz etmektedir. Bunun her ikisi de emek gücüne ilişkindir. İlk olarak, işçiler emek güçlerini satabilecek bir özgürleşmeye sahip olmalıydı. Feodal boyunduruktan işçiyi kurtarıp piyasada

emek gücünün satılmasına olanak sağlayacak olan yasal ortam bunun için geçerliydi. İkincisi de işçinin üretim araçlarından özgür olması, yani yaşamak için emek gücünden başka satacak bir şeyinin bulunmamasıdır. Marx'a göre ilkel sermaye birikimi, üretimi üretim araçlarından ayırmanın tarihsel sürecinden başka bir şey değildir (Marx, 2011, s.687-689). Böylece Avrupa'daki sermaye birikiminde kolonyalizm (sömürgecilik) rol oynarken, bu etken kolonilerdeki birikimi açıklamamaktadır. Marx bunların neler olduğunu açıklamasa da bazı ipuçlarını vermektedir. Örneğin Avrupa'daki ilkel sermaye birikim araçlarından birinin devlet aygıtı olduğunu vurgulamıştır. Bunlar kamu borcu, vergileme ve korumacılıktır. Hepsinde devletin zoru vardır ve bu zor feodal sistemden kapitalizme geçişi hızlandırmıştır: "Zor, yeni bir sisteme gebe olan her sistemin ebesidir ve kendisi iktisadi bir güçtür" (Marx, 2011, s.707).

"... modern vergilendirme sistemi de ulusal istikrar sisteminin zorunlu tamamlayıcısı idi. Bu istikrazlar devlete vergi yükümlülükleri, hemen hissetmeksizin olağanüstü harcamaları karşılamak olanağını sağlamakla birlikte, eninde sonunda vergilerin yükselmesini zorunlu kılar. Öte yandan birbiri ardına yapılan istikrazların birikmesi sonucu vergilerde meydana gelen yükselme hükümeti her zaman yeni olağanüstü harcamalar için yeni istikrazlara zorlar. En gerekli geçim araçlarını vergilendirme (yani böylece fiyatlarını yükseltme) eksenini çevresinde dönen modern maliyecilik böylece otomatik ücret artışlarının tohumlarını kendi içerisinde taşır. Aşırı vergilendirme bir rastlantı olmaktan çok bir ilkedir" (Marx, 2011, s.723-724).

Sömürgelerdeki (koloni) ücretli emek gücünü sürekli kılmanın ana yolu, onu vergilendirerek sürekli emek gücünü satmak zorunda bırakmak olmuştur. Böylece işçi sadece emek gücünü satmakla kalmaz, aynı zamanda vergi, yerli para birimi üstünden alındığından bu para için bir değer yaratır. Keza koloni monetize edilir. Bu yöntem kolonilerdeki sermaye birikiminin gizli yoludur (zira başka yollar da söz konusudur). Eğer Marx'ın dediği gibi sermaye birikimi proletaryanın çoğaltılması ise kolonilerdeki doğrudan ve para biçiminde vergilendirme gizli bir ilkel sermaye birikimidir, diğerleri monetizasyon, metalaştırma ve piyasalaştırmadır. Nitekim, Fransızlar, Afrika'daki sömürgelerindeki insanları ücretli hale dönüştürmek için vergilendirmişlerdir (Coquery-Vidrovitch, 1969, s.170-171).

Yani dolaysız vergilendirme Afrika'nın sömürge ülkelerinde Afrikalıların geçimlik düzeylerinin üzerinde ürün üretmesini ve Avrupalılara ait maden ve çiftliklerde ücretli işçi olarak çalışmalarını sağlamıştır. Hayvanları, evleri, arazileri ve insanların kendileri vergilendirilmiştir (Rodney, 1972, s.165).

Vergileri kolonyal para birimi cinsinden ödeme zorunluluğu hem monetizasyonu arttırmış hem de Avrupa mallarının pazarını büyütmüştür. Verginin Avrupa para birimi ile ödenmesi Afrika ekonomilerini monetize eden ve ücretli emeği yaygınlaştıran en önemli faktör olmuştur. Piyasalaşmaya yardımcı olmak ya da kolonyal üretim biçiminin kendini yeniden üretmesinde ideolojik bir işlev yaratmak anlamında dolaysız vergilemenin tüm fonksiyonları kolonyal ilkel sermaye birikiminin bir parçasını oluşturmaktadır.

Ancak böyle bir dolaysız vergileme, gelir vergisi biçiminde olamaz. Zira gelir vergisi üretim araçlarına sahip nüfusun ücretli emekçiye, dolayısıyla da nakit cinsinden mahsul üreticisine dönüşmesini garantilememektedir. Böyle insanlar geçimlik düzeyde üretir, böylece de nakit ekonomisinden ve dolayısıyla gelir vergisinden kaçınır, en nihayetinde kolonyal para birikiminden kaçınırdı. Bu nedenle de uygulanacak vergi Poll Tax gibi, Kelle Vergisi gibi, Eş Vergisi, Arazi Vergisi ya da Kulübe Vergisi gibi bir dolaysız vergi olmalıdır. İkinci olarak, böyle bir verginin amacı gelir yaratmak kadar, Afrikalı nüfusun Avrupa parasına olan ihtiyacını karşılamaktır. Böyle bir uygulamayla Afrikalılar mal ve hizmet temini için, özellikle

de emek güçlerini Avrupa parası karşılığında satacaklardı. Bu nedenle de bu vergi sıklıkla” Emek Vergisi/Labour Tax” ya da “ödeme/prestation” olarak adlandırılmıştır (Forstater, 2003, s.8-9).

Özetle, dolaysız vergileme Afrikalıları ücretli emekçi haline getirmek, nakde çevrilebilir ürün üretmek, göçlerini teşvik ve kontrol etmek, emek arzını artırmak ve Afrika ekonomilerini monetize etmek amacıyla kullanılmıştır.

4. SONUÇ

Vergileme ve vergilerin rolüne ilişkin teorik tartışmalar çok eskilere dayanmaktadır. Tarihsel olarak, vergilemeye başvurma ilk nedeni devleti yönetenlere mali kaynak sağlamak olmuştur. Çünkü vergilemenin kamuca sunulan mal ve hizmetlerin ya da kamusal faaliyetlerin temel finansman aracı olduğu bilincimize yerleşmiştir. Vergileme, kaynakları özel sektörden kamu sektörüne aktarmanın yollarından biridir. Yani vergilemenin tarihsel olarak ilk ortaya çıkış nedeni (enflasyona neden olmaksızın) kamusal mal ve hizmetleri finanse etmek için gelir sağlamak ihtiyacı olmuştur. Nitekim, uygulamaya bakıldığında, vergilerin kalıcı gelir yaratma işlevinin devletlerin tarihi kadar eski olduğu ortaya çıkmaktadır.

Vergilemede tarihsel süreç, Roma imparatorluğu öncesindeki gönüllü bağışlardan zorunlu kalıcı ödemelere doğru ilerlemiştir. Devletin giderek büyümesi ve faaliyetlerinin artması düzenli ve giderek artan gelir ihtiyacını ortaya çıkardığından, bu ihtiyaç giderek artan biçimde zorunlu tahsilâtlarla karşılanmış, bu da vergi sistemlerinin doğmasına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu kurulduğunda, vergilendirme sistemi; mülkiyet, askerlik hizmeti ve savaşın gereklilikleriyle yakından bağlantılıydı. Erken dönemlerin en önemli vergilerinden biri, genellikle askeri ihtiyaçlarla bağlantılı olan ve yurttaşlardan alınan doğrudan bir vergi olan Tributum'dur. Reel servet (toprak) üzerinden alınan vergiler ise Orta Çağ Avrupa'sının önemli bir gelir kaynağı olmuştur.

Özetle, 20. yüzyıla kadar vergilemenin ana amacı gelir sağlamak olmuştur. Ancak istisnai durumlar da söz konusudur. Feodal dönemde alınan vergilerle bugün alınan vergiler arasında alınış nedenleri, şekilleri, harcanış biçimleri açısından çok sayıda fark mevcut olsa da cebri olarak alınmaları açısından bir farklılık yoktur.

Diğer yandan, gelir yaratma işlevi vergilemenin geleneksel işlevidir. 1930'lardan günümüze kadar kapitalist toplumlarda vergileme, gelir sağlama amacı dışında da çok sayıda işleve de sahip olmuştur.

Gelir yaratma dışı işlevlere 19. yüzyılda da vurgu yapılmıştır. Örneğin A. Wagner, uygulamada vergi politikasının fiskal dönemde dahi tamamıyla mali nedenlere dayanmadığını ileri sürmüştür. Ona göre, bütün devletler gelir politikalarını belirlerken sosyal mülahazaları da dikkate almışlardır. Nitekim, gümrük vergileri sadece gelir sağlamak için değil, sosyal ve ulusal zenginliği doğrudan etkilemek için; lüks tüketim vergileri tüketimi baskılamak için de uygulanmıştır. Keza servetin vergilendirilmesi gelir ve servet bölüşümündeki adaletsizliği azaltmak amacıyla yapılabilmektedir. Sigara ve alkol tüketimini azaltmak amacıyla vergilerin cezalandırıcı olarak kullanılması, ihracatta vergi iadesi, yatırım indirimi gibi uygulamalarla ise yararlı olduğu düşünülen bazı faaliyetlerin özendirilmesi amacıyla “tersine vergilendirme-sübvansiyon” yapılması söz konusu olabilmektedir.

Vergilemenin gelir yaratma dışındaki amaçları ya da işlevleri asıl olarak Musgrave'ler tarafından kapsamlı olarak ele alınmıştır. Musgrave'ler kamunun ekonomik faaliyetlerinin,

dolayısıyla da bu yönde kullanılabileceği politikalardan biri olan maliye politikalarının üç ana işlevi (amacı) olduğunu ileri sürmüştür: i.) İktisadi kaynakların etkin tahsisinde piyasa sisteminin başarısızlığının giderilmesi, ii.) gelir ve servet bölüşümünde adalet ve iii.) makro ekonomik istikrar sağlamak. Ancak bu işlevler daha ziyade gelişmiş ülkelerdeki kamu fonksiyonlarını anlatmakta; azgelişmiş ülkelerde buna, yazarların da altını çizdiği gibi, kalkınma ve büyümenin finansmanı işlevini ilave etmek uygun olmaktadır.

Ancak neo-liberalizm ile birlikte, neo-liberal vergileme politikaları altında bir yandan sermayenin üzerindeki vergi yükü hafifletilip bu yük işçi sınıfının üzerine kaydırılırken, diğer yandan vergileme sadece kapsamı daraltılan devletin neo-liberal dönüşümleri sağlamaya dönük faaliyetlerinin finansmanı ile sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda, vergilemenin gelirin yeniden dağıtılması, büyüme ve kalkınmanın finansmanı ya da ekonomik istikrarın sağlanması gibi 20. yüzyıla damgasını vuran işlevleri fiilen ortadan kaldırılmıştır.

Ana akım vergileme ideolojilerinin dışına taşan bir biçimde 20. yüzyılın başlarından itibaren vergilemeyi vergi sosyolojisi ve politik rejimler ile ilişkilendirerek ele alan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunların içinde en çok etkili olanlar, vergilemeyi devletin mali krizi ile ilişkilendiren kuramlardır. Goldscheid ve Schumpeter ana akım içinde, buna karşılık James O'Connor, Marksist öğreti içinde vergilemeyi mali krizlerle ilişkilendirmişlerdir. Bir post-Keynesyen ve sosyal demokrat maliyeci olarak Richard Musgrave ise vergilemeyi Weberyan bir perspektiften ele alarak, ikili sınıf analizini dışına çıkarmış ve değişik grup ve kimliklerin vergileme ve bütçe ile ilişkisini kuramsallaştırmıştır.

19. yüzyıl sosyal bilimcilerinden ve asgari geçim indirimini gündeme getiren ilk maliyeci olan Sismondi, zenginliğin bir avuç insanda toplanmasının zararlarına, buna karşılık büyük çapta olmayan özel mülkiyetin ve artan oranlı bir gelir vergisinin faydalarına dikkat çekmiştir. Servetin tek kaynağının emek olduğunu ancak emek tarafından yaratılan geliri (değeri) sahiplenen tek bir sosyal sınıf olmadığını vurgulamış ve bu gelirlerin toplumun tüm sınıfları arasında bölüştürüldüğünü ve değişik biçimler alabildiğini ileri sürerek, vergilemenin tüm bu alanları kapsayacak genişlikte olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Son olarak, Marx'ın (ve Engels'in) vergi politikaları ise esas olarak gazetecilik yazıları ve mektuplarında yer bulduğu için, sonraki yazarlarca ihmal edilmiştir. Oysa bu görüşler, çağdışı bir merak konusu olmanın çok ötesinde, kendi çağımızın gelir ve servet eşitsizliklerine mükemmel bir şekilde uygulanabilir görüşlerdir.

Marx ve Engels, 1840'ların başlarından itibaren (Engels'in durumunda 1890'ların başlarına kadar) günümüzde de büyük yankı uyandıran bir dizi kuralcı gözlemde bulunmuşlardır. Bu çerçevede hem sermaye ve gelir üzerinden uygulanan artan oranlı vergileri desteklemişler hem de dolaylı vergilendirmeye kıyasla dolaysız vergilendirmeyi ve miras vergisinin oranının artırılmasını savunmuşlardır. Nitekim yazarlarca yazılan Komünist Manifesto (1848) artan oranlı verginin talep edildiği ilk siyasal metindir. "Ağır bir artan oranlı vergilemeyi" burjuvaziye ve kapitalist düzeni zayıflatmada bir araç olarak önermişlerdir. Ayrıca Marx vergi karşıtı kampanya yürüten bir eylemcidir ve bu nedenle de yargılanmıştır. Öz itibarıyla, Marksist kuramda vergileme, sınıf mücadelesi ve emek sömürsünün, sermaye birikimi ve sömürgeci birikimin aracı olarak ele alınmaktadır.

Vergilemeye ilişkin günümüz Marksist değerlendirmeleri ise fazlasıyla basittir. Zira bu değerlendirmeler Marx'ın kapitalist üretimin; üretim ve dağıtım süreçlerinden oluştuğu yönündeki açıklamasını görmezden gelmektedir. Ortodoks Marksistlere göre vergi sadece devletin el koyduğu bir artı değerdir, dolayısıyla da üzerinde konuşulacak pek bir şey yoktur. Oysa vergiler aynı zamanda devletin varoluşunun iktisadi anlamda ifade edilmesidir.

Dolayısıyla da vergileme yetkisi ve vergilemenin kendisi sınıfsal içeriğe sahiptir. Bu da vergilemeyi sınıf mücadelesinin araçlarından biri yapmaktadır.

KAYNAKÇA

- A short history of taxation (2 October 2008). <https://newint.org/features/2008/10/01/tax-history>.
- Akdağ, M. (1974). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi (1243-1453)*. Cilt 1. Cem yayınevi.
- Bastable, C.F. (1903). *Public finance* (3th edition). Revised and Enlarged, Macmillian: London.
- Bird, R.M. (1977). Land taxation and economic development: the model of Meiji Japan. *Journal of Development Studies* January, 13(2), 162-174.
- Bonney, R. (1995). Introduction. Bonney, R. (Eds.). *Economic systems and state finance* (s.1-18). Oxford University Press: Oxford.
- Brown, C.V.; Jackson, P.M. (1990). *Public sector economics*, 4th edition. Blackwell Publishers Ltd: UK.
- Coquery-Vidrovitch, C. (1969). French colonization in Africa to 1920: administration and economic development. Gann, L.H., Duignan, P. (eds.). *Colonialism in Africa, 1870-1914, Volume 1: The history and politics of colonialism, 1870-1914*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Durmuş, M. (2014), *İktisadi ve Mali Düşünceler Tarihi Ders Notları*. <https://www.slideshare.net/slideshow/ikt-ve-mali-d-tar-2014-r-kopy-2/45265111>.
- Forstater, M., (2003). Taxation: A secret of colonial capitalist (so-called) primitive accumulation. *Working Paper No. 25*. [https://tools.bard.edu/wwwmedia/resources/files/941/WP%2025%20-%20Taxation%20-%20A%20Secret%20of%20Colonial%20Capitalist%20\(So-Called\)%20Primitive%20Accumulation%20-%20Forstater.pdf](https://tools.bard.edu/wwwmedia/resources/files/941/WP%2025%20-%20Taxation%20-%20A%20Secret%20of%20Colonial%20Capitalist%20(So-Called)%20Primitive%20Accumulation%20-%20Forstater.pdf).
- Goldscheid, R. (1958). A sociological approach to problems of public finance classics in the theory of public finance. Musgrave, R.A., Peacock, A.T. (Eds.). *International economic association series: classics in the theory of public finance* (s. 202-213). Palgrave Macmillan: London. DOI: 10.1007/978-1-349-23426-4_14
- Goldstone, J., (2016). *Revolution and rebellion in the early modern world, population change and state breakdown in England, France, Turkey, and China, 1600–1850*. 25th Anniversary Edition, Routledge.
- Howard, M. (2001). *Public sector economics for developing countries*. University of West Indies Press.
- <https://www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/Tax-Taxing>
- Hudson, M. (2000). Mesopotamia and classical Antiquity. Andelson, R.V. (Eds.). *Land-Value taxation around the world* (s.3-25), 3rd ed. Malden MA and Oxford: Blackwell.

- Ireland, D. (2019a). Marx on taxation. <https://marxistsociology.org/2019/08/marx-on-taxation>.
- Ireland, D. (2019b). What Marxist tax policies actually look like. *Historical Materialism* 27(2), 188 - 221. DOI:10.1163/1569206X-00001543.
- Marx, K. (1847). The poverty of philosophy. *Marx/Engels Collected Works (1975 – 2004)*, Volume 6, Progress Publishers: Moscow.
- Marx, K., (2013). Louis Bonaparte'in onsekizinci Brumaire'i. *Siyasi Yazılar K. Marx ve F. Engels 1852*. Hil Yayın.
- Marx, K., (2013). Fransa'da sınıf mücadelesi. *Siyasi Yazılar K. Marx ve F. Engels 1852*. Hil Yayın.
- Marx, K., (2013). Gotha programının eleştirisi. *Siyasi Yazılar K. Marx ve F. Engels 1852*. Hil Yayın.
- Marx, K., Engels, F., (1848). 'Patow's Redemption Memorandum'; 'The Bill on the Compulsory Loan and its Motivation'; 'Reply of Frederick William IV to the Delegation of the Civic Militia'; 'Notes'. *Marx/Engels Collected Works (1977)*, Volume 7, Progress Publishers: Moscow.
- Marx, K., Engels, F., (2008). *Komünist manifesto*. Yordam Kitap: İstanbul.
- Marx, K., (2011). *Kapital I.cilt*. İkinci Basım; Yordam Kitap: İstanbul.
- Monson, A., Scheidel, W. (2010, May 27-29). *Fiscal regimes and the political economy of early states* [conference presentation abstract]. An international conference sponsored by the Department of Classics, Stanford University. <https://web.stanford.edu/~scheidel/May2010.pdf>.
- Murphy, R. (2015). *The joy of tax*, Transworld Publishers London.
- Murphy, R. (2024). There are six reasons why we need taxes. May 7. <https://www.taxresearch.org.uk/Blog/2024/05/07/there-are-six-reasons-why-we-need-taxes/>.
- Musgrave R.A., Musgrave, P. (1980). *Public finance in theory and practice*, 3th edition. McGraw Hill Kogahusha Limited.
- Musgrave, R.A. (1980). Theories of fiscal crisis: an essay in fiscal sociology. Aaron, H., Boskin, M. (Eds.). *The economics of taxation* (s.361-390). The Brooking Institution: Washington.
- O'Connor, J. (1973). *The fiscal crises of the state*. St.Martin's Press: New York.
- Olson, M. (1993). Dictatorship, democracy, and development. *American Political Science Review* 87(3), 567-576. <https://doi.org/10.2307/2938736>.
- Pigou, A. C., (1928; 1947). *A study in public finance*. Macmillan: London
- Rodney, W., (1972). *How Europe underdeveloped Africa*. D.C.Howard Univesity Press: Washington.
- Rosen, H.S. (2005). *Public finance*, 7th edition. McGraw Hill International Edition.
- Samuelson, P.A. (1954). The pure theory of public expenditure. *Review of Economics and Statistics*, 36(4), 387-389.
- Samuelson, P.A. (1955). Diagrammatic exposition of a theory of public expenditure. *Review of Economics and Statistics*, 37(4), 350-356.
- Schumpeter, J.A. (1954). The crisis of the tax state. *International Economic Papers* 4, 5-38.
- Seligman, E.R. (1890). The general property tax. *Political Science Quarterly*, Vol. 5, No. 1, 43-56.
- Seligman, E.R. (1923). The effects of taxation. *Political Science Quarterly*, Vol. 38, No. 1, 1-23.
- Sismondi, J.C.L.S. (1815). Political Economy. <http://www.marxists.org/reference/subject/economics/sismondi/ch06.htm>.
- Stiglitz, J.E. (2000). *Economics of the public sector*, 3th edition. W.W. Norton & Company, New York, London.

- Trotman-Dickinson, D.I., (1996). *Economics of the public sector*. Macmillian Education: UK.
- Tuncer, S (1971). *Kamu Maliyesi*. Gözden geçirilmiş ikinci baskı, Yalkın Ofset Matbaası: İstanbul.
- UNRV Roman History. How Roman tax collection worked. <https://www.unrv.com/articles/how-roman-tax-collection-worked.php>
- Varcan, N. (1993). *Maliye tarihi*. Birlik Ofset: Eskişehir.
- Von Stein, L. (1958). On taxation. Musgrave, R.A., Peacock, A.T., (Eds.). *Classics in the theory of public finance* (s.28-36). International Economic Association Series. Palgrave Macmillan: London.
- Wagner, R.E., (2011). Perpetual crisis in the tax state. *GMU Working Paper in Economics*, (October 20, 2011), 11(48). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1955223>.